

A mártírium toposza a Felvinczi Sándor halálára íródott prédikációkban és epigrammákban

A Felvinczi Sándor emlékére összeállított epigrammagyűjtemény hosszú címe – *Hedera Poetica, significativa Vitae et rerum gestarum, admodum Reverendi, Clarissimi ac Doctissimi Viri Domini Alexandri Felvinci*¹ – azt ígéri, hogy a költői borostyánok, tehát a versek a prédikátor életének, tetteinek kiábrázolói lesznek. Felvinczi élete szinte teljesen szokványos, sőt békésnek mondható a 17. század végen exiliumba és executióra kényszerített magyar protestantizmus viszonyai közt, és a vexatio tekintetében össze sem mérhető lelkészársainak, akár Pósházi Jánosnak vagy Czeglédi Istvánnak megpróbáltatásaival, a gályarabokat már nem is említem ebben az összevetésben. Két mozgalmas epizódja van ennek az életútnak: az egyik az, hogy Felvinczi a váradi kollégium diákjaként 1660-ban részt vett a töröktől ostromlott város védelmében, a másik pedig az, hogy 1673-ban, már a „közönséges üldöztetés” évtizedében ő is kénytelen volt Kassáról, rektori állásából elmenekülni Debrecenbe. Ezekon kívül minden a szokott rendszer szerint alakult nála: tehát kollégiumi stúdiumok, rektorság, peregrináció és újabb rektori, lelkészi szolgálat a debreceni Szent Eklézsia senioraként, azaz espereseként. Az életút tényeit tekintve, ahogyan azok Zoványi Jenő *Magyarországi egyháztörténeti lexikon*ában megjelennek,² Felvinczi Sándor nem lehet a protestáns mártírpantheon tagja, mégis a temetésére írott szövegek így jelenítik meg őt.

Ennek oka az, hogy az őt temető lelkészek, Debreceni Kalocsa János és Szőnyi Nagy István, illetve az epigrammákat író kollégák és kollégiumi diákok a legnagyobb tiszteletet kívánták megadni az elhunyt esperesnek. Erre rá is szolgált, mivel a háznál elmondott prédikációban Kalocsa János a jelenlévő, kárt vallott gyászolók közt szólítja meg a „Nemes Nemzetes Tanácsbéli Férfiak”-at, a Kollégium professzorait, „Áron házának tiszteletes tanítói rendjé”-t. Felvinczi tehát számon tartott személyiség volt Debrecen egyházi és világi méltóságai előtt. Ezt mutatja az is, hogy 1683-ban ő és Szilágyi Tönkö Márton bocsátották útnak prédikációval azt a hódoló követséget, melyet a város IV. Mohamedhez küldött Belgrádba.³

¹ *Hedera Poetica, significativa Vitae [...]* Alexandri Felvinci, Debreceni, Kassai, 1686 (RMK II, 1580). A latin prózai szövegek magyarítása és a metrumos fordítások a szerzőtől (M. Gy.)

² ZOVÁNYI Jenő, *Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*, szerk. LADÁNYI Sándor, Bp., A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977, 197–198.

³ Szűcs István, *Szabad királyi Debrecen Város történelme*, 2, Debrecen, [s. n.], 1872, 457.

Az elhunytak mártírként való bemutatása mind a mai napig kiváló hatáskeltő elem a gyászdicseret számára. Maradjunk azonban a tárgyalt korszaknál: a mártírium a mértékletesség (temperantia), az adakozás (liberalitas), az imádkozó élet (votumok) mellett a religiosa pietas, a vallásos kegyesség bemutatásának eszköze. Előkelő asszonyok, úrnők laudatiójában jelentek meg ezek a retorikai értelemben vett közhelyek. A gyászbeszédekben, gyászversekben a haldokló a halál fájdalomainak üdvösséges tűrésével, e szent türelem bemutatásával válhat mártírrá. Bethlen Gábor hitvesét, Károlyi Zsuzsannát is ebben a helyzetben, szerepben állítják példázatként a gyászolók elé a felette 1622-ben elhangzott latin epicediumok, például Bihari Benedek, Bojti Veres Gáspár elégiája vagy Kőrösi István carmenje, melyeket az 1624-ben Gyulafehérváron nyomtatott *Exequiarum Coeremonialium* kötet tartalmaz.⁴ Az affectusnak ezzel az eszközzel él az úrnő végső temetésének napján Keserői Dajka János, amikor hallgatóságát sűrű könnyekre fakasztva felidézi feljegyzéseiből Károlyi Zsuzsanna életének utolsó szenvedéses napjait és búcsúját.⁵

A mártírium a másik oldalon is épp ennyire elhagyhatatlan eszköze a vallásos kegyesség dicseretének. Báthory Zsófia temetésén, 1680 júniusában Kis Imre, a család gyóntatópapja az ellenséges kálvinista környezetben támadásoknak kitett úrnőjének állhatatosságát dicsérte: „Minémü veszedelmekben forgott! Féhez [sic!] menvén mayd gyermeki állapottyában, mingyárt ostromlani kezdették a' Vallásában, a' ki adott fogadás ellen pedig: kihez folyamodgyék? kívül kérjen tanácsot? egyedül maga lévén a' lelki gyötrelében. De már az előtt Istenes okos Anyja meg-tanítván, a' Czimeres Sárkánynak egyik Fogát kapja:⁶ »*Spes mea in die afflictionis.*« *Jerem. 17* [17] »En Remenségem te a' nyomoruságnak napján.« Meg-sem szégyenült, mert melly okossan viselte magát mind azokban, maga Istenes állhatatossága meg-mutatta: soha Vallása ellen nem szól-tathatták.⁷

Ezután a vallásért elszenvedett támadások említése következik. „Ellene támadtak seregekkel, fegyverrel; Jóságira reá rohontak, gyűlölték, rágalmazták, üldözték [...] de ugyan csak meg nem csökkent; a' fejét erőssen oltalmazta, az az a' Hitet; nem gondolván semmi Javainak veszedelmével, mondván: másban örömet kedvezek Felebarátimnak a' miben lehet, de Hitem ellen senkinek tetczeni nem akarok, ha minnyáian ellenem támadnak-is, sőt örömmel viselem az ollyat [...]”⁷

⁴ *Exequiarum coeremonialium serenissimae principis ac dominae dnae. Svsannae Caroli [...]*, Albae-Ivlae [!], Valaszutius et Mezlenius, 1624 (RMNy 1307).

⁵ *Exequiae principales, az az Halotti pompa, mellyel az istenfelő, kegyes természetű, felseges Karolyi Svsannának [...] testi satoranak, földben takarittatasakor utolso tisztesség tetetet 1622. esztendőben, Feiervarat, Valasz-uti es Mezleni, 1624 (RMNy 1306), 168–190.*

⁶ A beszéd az erények dicseretét a három sárkányfog heraldikai jelképére építette: „Ezen címeres három fogakra osztom egész életét [...] Pro DEO et Religione, pro Rege et Patria, pro Anima et virtutibus”.

⁷ Kis Imre, *Midőn az hatalmas halal [...]*, Nagyszombat, Srnensky, 1680 (RMK I, 1251). Az idézet a kritikai kiadásból való: *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból*, kiad., jegyz., bev. KECSKEMÉTI Gábor, NOVÁKY Hajnalka, Bp., MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988, 225–239, itt 230–231.

A protestáns *persecutio decennialis*nak (ám ha tekintetbe vesszük Caraffa rettene-
tes működését, inkább *quindecennialis*nak) a körülményei e közhely jól bemérhető
hatását más irányokba is kiterítették, mivel a történelmi viszonyok mellett megvál-
toztatták a retorikai szituációt is. Erre példa az 1674-ben Kolozsvárott kiadott *Szomorú Halotti Pompa*,⁸ mely Bocskai István zempléni főispán 1673-ban történt temetésén
elmondott prédikációkat, és Pósházi János latin orációját tartalmazza. Imre Mihály
e kötet igen részletes elemzését közölte 1988-ban.⁹

Az elhunyt főúr mártíriumában nemcsak a keresztyén kegyesség ábrázolása jele-
nik meg, hanem – amint a kötet címe is mutatja – „édes Magyar hazája s’ Nemzete
lelki és testi szabadságáért való szenvedése, s keserves számkivetése” is. Técsi János
igemagyarázata, mely a test felvétele előtt a háznál hangzott el, a Zsid 11, 24–26 ver-
seiből vett textusában is a hit megőrzésének mártíriumát hangsúlyozza:¹⁰ „Hitnek ál-
tala nem akart Mojszes mikor immár öreg volna Pharahó leányának fiának hivattat-
ni. Mivel hogy ezt választá magának, hogy az Isten népével edgyütt nyomorúságok-
kal illetetnék, hogy nem mint a’ bűnnek ideig való hasznával élne. Ugymint ki na-
gyobb gazdagságoknak ítélné lenni, a’ Christusért való gyalázatot, hogy nem mint az
Egyiptombélieknek kincseket, mert néz vala az jutalomnak fizetésére.”¹¹

Maga a prédikáció a hit lényegét és az üdvösség feltételét a szenvedésben láttatja, hi-
vatkozva az igei rész 37. és következő verseire, sőt magát a mártírszenvedést érdemnek
tekinti: „Tégy szert az igaz hitre, mert ha hited nem lészen, nem szenvedhetz soha őerte
[azaz Krisztusért és a megváltásért] [...] *Mindenek, a’ kik szentül akarnak élni a’ Christus
Jézusban, háborúságot szenvednek. No hát, el-hiszed ugyé, hogy szenvedned kell?*”¹²

Az applicatióban aztán a főúr kiválóságát a Krisztusért vállalt szenvedésben, a gya-
lázat, a becstelenség tűrésében láttatja. A megpróbáltatások közt, melyet Bocskai tü-
relemmel viselt, az egyik legnagyobb a hazájából való kényszerű elbujdosása: „*Vénsé-
gének idejében édes nevelő Hazáját, abban lévő szép Uraságát nagy békességes tűrés-
sel kész lőn elhagyni, és az Isten bújdosó híveivel edgyütt szenvedni, hogy sem ezt a’
nálla letött kincset, a’ drága igaz hitet meg-tagadván, abban világi boldogságban élni.
Bújdosóvá lőn vénségére, s’ az is vete véget sok nyomorúságban el-epedett életének.*”¹³

⁸ *Szomorú Halotti Pompa* [...] Bocskai Istvánnak [...] *Teste felett*, Kolozsvár, Veresegyházi, 1674 (RMK I, 1164) Lásd az interneten: <http://mek.oszk.hu/04300/04392/04392.pdf>.

⁹ IMRE Mihály, *Nemzeti önszemlélet és politikai publicisztika formálódása egy 1674-es prédikációskötet-
ben*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1987–88/1–2, 20–46.

¹⁰ TÉCSI János, *Idvességes szenvedésnek ösvénye = Szomorú Halotti Pompa, i. m., C4r–E3r*. A prédikáci-
ót LUFFY Katalin doktori értekezése is elemzi. LUFFY Katalin, „*Temető jajjokan kezdtem én*”: *Beszédmód
és íráshasználat az erdélyi fejedelemsválság idején*, Debreceni Egyetem BTK Irodalomtudományi Dokto-
ri Iskola, 2008 (PhD-értekezés kézírata), 176. Lásd az interneten: [http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/
dea/bitstream/2437/78446/5/ertekezes_v.pdf](http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/78446/5/ertekezes_v.pdf).

¹¹ TÉCSI, *Idvességes szenvedésnek ösvénye, i. m., D1v*.

¹² *Uo.*, E1r.

¹³ *Uo.*, E3r.

Pósaaházi latin szónoklata az emberi dolgok végzetes változékonyságáról szól.¹⁴ Ez a morális értekezés, vagy inkább – Imre Mihály tanulmányának szavaival élve – történetbölcseleti értekezés az emberi világot, a történelmet minden állandóságot nélkülöző, örökös változásokban hullámzó, labilis közegként mutatja be. Ennek alaptörvényét a beszédet kezdő epigramma, John Owen első epigrammakötetének *De Orbe* című 49. darabja fogalmazza meg:

In mundo nil constat: in orbem vertitur orbis.
Quid mirum, recti quod sit in orbe nihil.¹⁵

(A világban semmi nem állandó, körbeforog a világ,
nem is csoda, hiszen nincsen semmi, ami igaz lenne benne.)

Költői lélekkel rajzolja meg Pósaaházi a történelem folyton változó áradásán, népeket, királyokat, vezéreket fel- és leemelő hullámzásain a bujdosó hajóst, sugallva ezzel Trója és Hungária tragikus sorsának párhuzamát: „At considerate quot quot adhuc superestis afflictæ Hunnorum reliquiae, fatalem rerum humanarum vicissitudinem, quantum mutatum ab illo! Fuimus Troes, jam pene extorres! Venit summa dies et eluctabile fatum, Hungariae.”¹⁶ (Ám szemléljétek meg, ahányan csak a hunok lesújtott utódaiként megmaradtatok, az emberi dolgok végzetes változását, mennyi minden átalakult általa! Csak voltunk trójaiak, mára csaknem hazátlanok lettünk. Eljött végső napja és gyászos végzete Hungáriának!)

Ugyanakkor, az elhunytak Isten iránti kegyességét dicsérve, ismét megjelenik Aeneas és Odüsszeusz, de az elhunyt főúr állhatatos hitének allegóriáiként: „Quam multos funesto hoc seculo videas naufragantes. Non ita noster Ulysses et pius Aeneas solo jactatus et alto, sed incolumis fidei et bonae Conscientiae tenacissimus ad portum pervenit. Foelix illi navigatio! quia jam excensione facta, post varios casus, post tot discrimina rerum, ad patriam pervenit coelestem.”¹⁷ (E veszedelmes korban milyen sok hajótörést láthatsz! Ám nem így bolyong a mi Ulyssesünk, kegyes Aeneasunk a földön és tengeren, hanem a tiszta hithez és a jó állhatatossághoz igen ragaszkodva, kikötőbe ér. Ó boldog e hajózás néki, hiszen partra szállván, oly sok veszély és oly sok próba után égi hazájába ért.)

Az üldöztetés, bujdosás viszonyai hívták elő azt az új szónoki státust, melyben a tűrés, a szenvedés feminin motívuma férfiasan heroikussá vált. A szónokok ugyanis a ha-

¹⁴ PÓSAHÁZI János, *Oratio de fatalium rerum humanarum = Szomorú Halotti Pompa, i. m.*, H3–K4r.

¹⁵ *The Philological Museum. The Epigrammata of John Owen (Ioannis Audoenus), 1606–1613*, a hypertext critical edition by Dana F. SUTTON, 1999. Lásd <http://www.philological.bham.ac.uk/owen/> Az idézett epigramma: <http://www.philological.bham.ac.uk/owen/1lat.html>

¹⁶ PÓSAHÁZI János, *Oratio, i. m.*, I2v.

¹⁷ *Uo.*, K2v.

lotti dicséretekben úgy mutatták be az elhunyt főurat vagy papot, mint aki egy közösségért és egy közösség előtt vállalta áldozatát, és tette meg életével, halálával a szent bizonyosságot, azaz mártíriumot.

A gyászversek, a gyászbeszédnek alkalmi szövegek, tehát a temetés körülményeinek retorikai környezetébe épülnek bele. A Felvinczi temetésére készített prédikációk esetében ez az Antonio Caraffától 1686 februárjában tönkretett Debrecenre jelentette, ahol a következő hónapban eltemetett esperes hiteles életű papként, tisztos polgárként a város mártíriumát testesítette meg. Ezt mutatja Szőnyi Nagy István *Élő-Holtak jó illattya* címmel 1686-ban Debrecenben megjelent prédikációját kezdő imádság hangütése:¹⁸ „Lelkünk édes reménsége édes Jézus! tekints alá fényes Országodbúl, keserüld-meg gyászban ülő Sionodnak keserűségét: Elbádogyadt a' lelkünk, el-fáradt a' szívünk, ne engedgyed[,] hogy a keserűségeknek ennyire áradot mélységében el-merüllyünk! a' vizek a' lelkünkig érnek.”¹⁹

A *Proëmium accommodatum* textusa is a közelmúlt gyötrelmeire utal (Ézs 51, 17). Szőnyi ezt az igei tartalmat, Jehova keserű poharának kiivását accommodálja városának jelen helyzetére: „Óh romlott hazának siralmas Anya Városa! Isten Debreczeni siralmas Anyaszentegyháza! fő néven penig: Igasság Tekintetes Oszlopi! Keresztyén Nemes Tanács és annak Első Vezére[,] Istenfélő Magistrátus s' osztán szomorú egész Respublica! Oh meg-ittad az Isten búsulásának pohárát [...]”²⁰

A prédikáció textusa: „Én immár meg áldoztatom, és az én (meg-oszlattatásomnak) elbocsáttatásomnak ideje közel vagyok” (2Tim 4, 11). Az igemagyarázat ekképpen az ótestamentumi áldozatok fajtáinak taglalása után jut el a görög mondat σπένδομαι szaváig, mivel ez az italáldozat bemutatása „Jelenti azért [az Apostol] véres Martyromságát.”²¹ Az igemagyarázatba újra és újra beleszövi a 116. zsoltár 15. versét, mely a kiadott prédikáció címlapján is szerepel: „Drágalátos a' Jehova szemei előtt az ő kegyesinek halálok.”

A prédikációnak a kontextuson kívül minden részében (Summája, Tudomány Haszna) említve van valamiképpen a véres mártírium. Az igemagyarázat a két textust, a 2Tim 4, 16-ot és a Zsolt 116, 15-öt összefűzve fogalmazza meg a Tudományban a lényegét: „Minden Szentek ugyan, jelesben az Isten házának hűséges Szolgái (de leginkább a' Martyrok) Istennek előtte életekben halálokban élő kedves áldozatok.”²² Az *Alkalmaztatásban* Felvinczire alkalmazza egy hasonlítás-sorozattal a sum-

¹⁸ SZŐNYI NAGY István, *Élő-holtak jó illattya, mellyel [...] Felvinczi Sándor Uramnak [...] temetését temjénezte*, Debrecen, Kassai, 1686 (RMK I, 1351) Lásd az interneten: <http://mek.niif.hu/04100/04150/04150.pdf>

¹⁹ Uo., X3r.

²⁰ Uo., X3v.

²¹ Uo., X4v.

²² Uo., XX1r.

mában taglalt ótestamentumi áldozatokat, hogy végül az önmagát elégető, füstjével az égbe emelkedő illatáldozat idézze fel a holt lelkész mártíriumát.

Debreceni Kalocsa János prédikációja – mely *Dicséretes emlékezet* címmel jelent meg még abban az évben Debrecenben,²³ az Énekek éneke 2, 4 alapján („Be-vitt engem a’ lakodalomnak házában, és zászlóul adta énnékem a’ szeretetet”) vigasztalja a gyászolókat a mártíriummal kapcsolatos másik eszközzel, a „jegyesi misztika” közhe-lyével.²⁴ Ez a próbák alatt nyögő híveket megerősíti abban, hogy őket e jegyességben Krisztus eleve kiválasztotta az üdvösségre, „béirattatak az mennyégben”, és a meny-nyei lakodalomban ők már itt e világban az üdvözültek seregében élnek. „Az Istennek Vitézkedő Anyaszentegyháza, és annak igaz tagjai, a’ Jésus Christustúl jövődöben a’ Menyországban szinte olly bizannyal bé-vitettetnek, mintha már valósággal meg-is lött vólna.” Az applicatióban is eszerint méltatja Felvinczi életét, és arra, hogy ő az Anyaszentegyháznak igaz és nemes tagja volt, elsőként ezt az okot hozza: „Hogy az Anyaszentegyháznak Ferjetül, a’ Jésus Christustúl, igen függött, ahoz halgatott, s’ egyebeket-is attúl való függésre intett”²⁵

A *Hedera Poetica* kötetre fordítva a szót, a benne foglalt 111 epigramma egy-egy olyan locus communis tartalmaz, melyben az elhunyt lelkész valamelyik dicséretes jellemvonása, azaz a jó lelkipásztor ideálja nyilvánul meg, például a vallásához való hűsége (fides), Isten iránti kegyessége (pietas), tudósága (humanitas) stb. Ezek egy hasonlóságon alapuló metafora (metafora similitudinis) kiindulópontjai, és ezekben jelennek meg a mártíriumhoz kapcsolódó elemek. Ilyen a Palinurus-metafora. Palinurus Aeneas hajójának hú kormányosa, és az ő élete az áldozat, mellyel Neptunus megelégszik, és engedi, hogy a trójaiak átjussanak a Messinai-szoroson Itáliába.²⁶ A 33. epigrammában, melyet Stephanus Vecsei Scholae Senior írt, így használja ezt a toposzt (a következő epigrammák metrumos fordításai a szerzőtől):

Aestibus in tumidis arcam, Palinure, relinquis
Velaque desistis dirigere arte Thetis.

(Háborgó habokon hagyod el, Palinurus, a bárkát,
És nem igazgatod azt Thétisz útja szerint.)

Thetis Neptunussal ellentétben segített az Argonautáknak, Iászónnak és kalandos társainak áthajózni Hellészpontosz szorosán Kholkisz felé. A Palinurus-metaforát a

²³ DEBRECENI KALOCSA JÁNOS, *Dicséretes emlékezet [...] Felvinczi Sándornak [...] meghidegedett teste felett [...]*, Debrecen, Kassai Pál, 1686 (RMK I, 1348).

²⁴ Alapos elemzése a mártírium prédikációs témájának és toposzainak: GYŐRI L. János két tanulmánya: *Mártírium, puritanizmus, retorika. Két XVII. századi magyar református prédikációs kötet tanulságai*, Irodalomtörténet, 2000/1, 51–71; *Uő, Reformáció, mártírológia, exemplum*, Irodalomtörténet, 2001/3, 321–340.

²⁵ DEBRECENI KALOCSA, *Dicséretes emlékezet, i. m.*, A4r, B1r.

²⁶ *Aeneis* 5, 814–815.

40. epigrammában Pataki István, a poétai osztály tanára és Felvinczi alumnusa is alkalmazza:

Quid referam? Stupeo; quia vox firmior aere
 Esset, materies exsuperaret ohe!
 Cur? Fera terribili jaculatur fulmina dextra
 Qui mare velivolum, pectora dura ferit.
 Quid? Sponsam dubiis Palinurus liquit in undis,
 Ohe nunc Christi concidit hacce die!

(Szóljak-e? Hogyha a hangom ércnél volna keményebb
 Semmi az ahhoz, jaj, mit most mondani kell.
 Mért? Szörnyű villám a vízen sújt most a hajóra,
 Mit vad lélekkel szór ki reá a vihar.
 Kit? Hát Krisztus jegyesét most hagyta el Palinurus
 Mélybe zuhanva alá vészterhes vizeken.)

Figyelemre méltó a versben a három szó helyzete: *sponsa* – *Christi* – *Palinurus*. Ezek háromszöget alkotnak úgy, hogy annak a két szélső szóhoz egyaránt hozzátartozó csúcsa Krisztus: Krisztus jegyese, azaz az egyház az allegorikus hajó, és az elhunyt lelkész pedig Krisztus Palinurusa, tehát Krisztus „hajójának” kormányosa. A hajó allegória legteljesebb kifejezése Nánási Miklós könyvtáros és retorikatanár versében (36. epigramma) olvasható, melyben az allegóriák, enigmák szabályai szerint maga a hajó szólal meg.

Introductione navis sortis Debrecinae descriptio Allegorica:

Proh dolor horrissonso me iactant aequora ponto!
 Et teneor nullo quasi, diffluitare magistro.
 Nam procul in pelago postquam Palinurus at atro
 Obrutus est Euro. Sub sidere triste notato:
 Hei! Saxo fluctuque vago prosternor iniquo.

(Debrecen sorsának egy hajó irányításával való allegorikus leírása:

Ó fájdalom! Félelmetes pontusi tengeren hanyódom,
 és nincs kormányos, aki megvédene az enyészettől,
 mivel már messze a sötét tengeren legyőzte a délkeleti szél Palinurust
 a gyászos csillagjegyek alatt.
 Ó jaj, sziklák és tengerár közt kóborlok, és ezek elpusztítanak gonoszul.)

A másik mártíriumot felidéző metafora vagy allegória az Isten katonája: *fortis Athleta Dei – Miles Dei*, azaz „Isten bátor vitéze, Isten katonája”. A 11. epigrammában, Kölgyesi Balázs versében így jelenik meg:

Dum verbis Athleta gravis Babylonis et Orci
Imperium comitante Deo prosternere pergis
Heus mortis tua membra trucis violanda sarissis
Exponis; sed Fama Tui remanebit, in actis
Egrediis, hyperion eris super aethere quantis
Annis nam conscripta bonis sunt acta colossis.

(Míg az igédde, Ó, Bajnok, Babilonnak és az Alvilágnak súlyos hatalmát
Isten kíséretében végképp legyőzni akarod,
ó jaj, tagjaidat a vad halál sértéseinek kiteszed.
Ám a hírneved fennmarad majd kiváló tetteidben,
az éteren is túlemelkedve, oly sok éven át Hyperion leszel,
mivel a jó emberek óriásszobraira rávésik tetteiket.)

Ehhez hasonló képalkotási módot, mai értelemben allegóriát találunk Rápóti Mihály biharnagybajomi lelkész epigrammájában is, mely a legszebb ebben a gyűjteményben:

Hactenus ah, potuisti miles fidei sed in alto
Vulnere stat mucro Mortiferique Ducis.
Nec symmachi tui, Symmysta Dei, defendere possunt!
Proh dolor Averno a rege vinci potes.
Sub terras ibit tua vita fulgida, ad umbras
Cur si lux tenebris nunquam concipitur?

(Eddig bírtad hát, te vitéz katonája a hitnek
Mélyen döfte beléd dárdáját a halál.
Isten paptársát sem védhették meg a társak,
Győzött, mennyire fáj, rajtad az Orcus ura
Mért megy a földnek árnyaihoz élted ragyogása,
Hogyha s fényt a sötét fel sohasem veheti?)

A vers különös szinkretizmussal szövi egybe az *Aeneis*t és a Bibliát. Az *Aeneis*-ből Camilla amazonkirálynő hősi halálát imitálja a XI. ének 815–830. soraiból: „hactenus Acca soror potui, [...] ossa sed inter / ferreus ad costas stat vulnere mucro”. A *symmachus*, *symmysta* szópár kiemeli a részlet „pogány” és keresztényen kettősségét, amit a *lux tenebris nunquam concipitur* erősít fel, mely János evangéliumára utal (1,

9): „Erat lux vera [...] et mundus eum non cognovit”. Látható ezekből, hogy a korszak temetési gyakorlatában a dicsőítésnek, megrendítésnek, tehát egyfajta laudációs apoteózisnak milyen fontos és változatos eszköze lehetett a mártírium.

GYULA MIKÓ

The Topos of Martyrdom in the Funeral Sermons and Epigrams

Dedicated to Sándor Felvinczi

Although Sándor Felvinczi, a Hungarian Calvinist preacher of Debrecen in the second half of seventeenth century was not persecuted by the Habsburgs or the Catholics, he was still represented as a martyr by funeral sermons and epigrams which were published to commemorate him in 1686 in a volume entitled *Hedera Poetica*. A few years after the decade of persecution (*persecutio decennalis*) most funeral texts used the topos of martyrdom. There are several Biblical and Classical sources of this early modern rhetorical tradition, and the present study sets out to examine these.